Nicolae ***FELECAN***

ROST, ROSTI, ROSTUI

Toate metaforele bazate pe asemănările luate din corpuri, pentru a semnifica operații abstracte ale minții, trebuie să-și aibă originea în acele timpuri în care filozofia începe să treacă de etapa ei rudimentară. Aceasta se dovedește prin faptul că în orice limbă cuvintele necesare artelor culte și științelor raționale au origini rurale.

Giambattista Vico

Puțină lume mai știe astăzi că în limba română veche exista cuvântul *rost* cu înțelesul de „gură". Textele vechi, dar și altele moderne, ne oferă numeroase exemple: „*Rostu* au și nu grăiescu" (*Psalt.*); „Se mira de cuvintele lui pline de dragoste, carele ieșea den *rostul* lui" (*Noul Testament*, 1648); „Deschideți svântul *rost* și mângâie maica ta" (Varlaam); „Și-i turnară în svântul *rost* dzămi iuți amestecate cu oțăt și păcură" (Dosoftei); „Ascultă pe fericitul Ioan cel cu *rostul* de aur" (Neagoe), „Ah! Ce frumoase vorbe din *rostul* lui răsar" (Coșbuc); „Sfânt să fie *rostul* tătâne-meu, că bine m-a învățat" (Creangă).

Termenul provine din latinescul *rostrum*, s.n. „cioc (de rață)" „bot", care trimite la verbul *rodo, rodere, rosi, rosum* „a roade, a mânca". În jurul acestui sens s-au mai adăugat, prin comparație, încă două: „1. Pinten de corabie în formă de cioc, din fier sau bronz, cu care se izbeau în proră sau în coastă corăbiile dușmane; 2. Vârf încovoiat de cosor; vârf al fierului plugului; cioc de vas de luminat (opaiț)". Pluralul *rostra* trimitea doar la sensurile derivate: „1. Tribună (*tribuna oratorilor în forul roman ornată cu ciocurile de corăbii capturate de la inamic*): *in rostra ascendere; de rostris descendere* (Cicero) „a urca la tribună"; „a coborî de la tribună"; 2. For: *a*

BDD-A20584 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:38 UTC)

rostris manat rumor (Horatius) „din for se răspândește un zvon” (Guțu, 1983, s. v.).

În ironie sau zeflemea, cuvântul a început să fie utilizat și pentru „gura” omului, ca sinonim al lui *os, oris*, n. (vezi Marc. Empiricus, *De medicam*., XII, 46, deși alții, precum Nonius, afirmă că nu trebuie întrebuințat când se vorbește despre om: *rostrum hominis dici non debere consuetudo praesumpsit)* (Densusianu, 1961, I, 132).

Dar fenomenul trecerii înțelesurilor cuvintelor de la animal la om (o înnobilare semantică) constituie o trăsătură specific umană, în timp și spațiu, și nu trebuie să ne surprindă. Și în alte limbi se folosesc pentru „gură” termeni specializați în a denumi „botul” animalelor sau „ciocul” păsărilor: în franceză *gueule* „bot (la animale)”, „gură”; în italiană *becco* „cioc”, (fig., glumeț) „gură”; în română: *flit, rât, cioc, clonț, plisc* etc.: *ține-ți flitul; lasă pliscul; tacă-ți clonțul; ciocu mic* etc.

În românește sensul concret al lui *rost* s-a dedublat: *rostul* ca *gură* a sfârșit prin a însemna deopotrivă *deschizătură*, și fiecare dintre ele și-a dezvoltat sensuri figurate, speculative (Noica, 1987, 20). La această observație putem adăuga și faptul că două derivate importante, verbele *a rosti* și *a rostui*, trimit, distinct, la aceste două accepțiuni.

Cu primul înțeles, atestările demonstrează că, întocmai ca și alți termeni din același câmp onomasiologic (v. Felecan, 2005), *rost* s-a putut folosi pentru a denumi și „facultatea de a vorbi, de a avea glas și grai” sau chiar „mod de a se exprima în scris, stil”: „Că nu e în *rostulu* loru adevăr” (*Psalt. Hur*.); „Asinul... grăi cu *rost* omenesc” (*Biblia*, 1648); „Să strigați într-un *rost*” (Iacob Negruzzi); „Nu te mira de cumva îmi voi muta *rostul*, și altmintrelea de cum am obișnuit voi scrie” (Șincai). În sfârșit, de la sensul concret „gură și facultate de a vorbi” s-a trecut la sensul abstract de „limbă, vorbire, discurs”: „Și era tot pământul un *rost* și un glas la toți” (*Biblia*, 1688); „*rost* de bun ritor” (Cantemir); „Îi ascultam *rostul* greu și încâlcit” (Sadoveanu) (exemplele în DLR; unele și la Noica, 1987, 21-22).

Legat de sensul „gură”, *rost* și-a format și câteva derivate: verbul *a rosti* „1. A pronunța sunete, cuvinte cu ajutorul organelor vorbirii; 2. A zice, a spune, a vorbi”: „*A rostit* vorbele acestea cu glasul așa de cald” (Caragiale), *rostisi* (înv.) „a înființa”, *rostuleț*, s.n., și mai departe, de la verbul *rosti*, cuvintele: *rostime*, s.f., (neobișnuit) „înțelegere, pricepere”; *rostire*, s.f., *rostit*, adj., *rostitor*, *-oare*, adj. și s.f., *rostitură*, s.f. Dar ceea ce-l face încă prezent în accepțiunea primară este expresia *pe de rost*, însoțită de verbe „dicendi”, ca *a grăi, a învăța, a recita, a spune, a ști, a zice* etc., însemnând „prin viu grai, verbal”, în opoziție cu „în scris, de pe carte”: „Spunea *pe de rost*, murmurând repede, fără înțeles, rugăciunea lungă” (Sadoveanu). Însă și mai fru-

BDD-A20584 © 2010 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:38 UTC)

mos se învederează sensul de „gură” în sintagma *a lua* (*pe cineva*) *la rost*, adică „a face observații verbale cuiva; a blama, a ocărî; a obliga (pe cineva) să răspundă de faptele sale; a-i cere socoteală”: „Căpitanul meu micuț și cu fața blondă *mă ia la rost*” (Camil Petrescu).

Cu înțelesul de „deschizătură” cuvântul a avut o evoluție mai interesantă. Printr-o metaforă, dar în sens invers, de la uman spre concretul material, *rost* și-a adăugat înțelesul de „Spațiu în formă de unghi, format la războiul de țesut între firele de urzeală ridicate de ițe și cele rămase jos, prin care se trece suveica cu firul de bătătură”, de unde și expresia *a porni rostul* = „a începe țesutul”: „Marița ca o nevastă Vrea *rostul* să și-l pornească” (*Șez.*). *Dicționarul limbii române* (DLR), precum și *Atlasul lingvistic român* (ALR[1]), oferă și alte sensuri concrete ale cuvântului legate de această îndeletnicire casnică a țăranului, și anume: „distanță de la sulul de dinainte până la spată”; „distanța din cinci în cinci coți la pânza țesută”; „locul unde se încrucișează firele pe rășchitor sau pe urzitor”; „încrucișarea firelor, jurubiță”; „grup de zece ighinți de fire încrucișate pe rășchitor sau urzitor”; „crestătura, raza urzitorului”; „vergea de trestie care se pune la urzeală ca să nu se încurce firele”; „urzeala înfășurată pe sulul dinapoi al războiului”; „rost la rășchitor”.

Întrucât țesutul era o preocupare importantă și permanentă a omului (cu deosebire a femeilor), iar rostul la pânză era precumpănitor, fiindcă de el depindea bunul mers al activității și ușurătatea acestuia, cuvântul și-a găsit întrebuințări și în alte domenii ale ocupațiilor gospodărești: „partea unui obiect care taie, tăiș”: „Le sunt dinții lănci cu ostii de mânie Slobodzâte și li-i limba spată iute, Ascuțită-n două *rosturi* ca pre cute” (Dosoftei); „un fel de gură cu dinți; dinții fierăstrăului”.

Vechimea cuvântului, pornind de la sensurile derivate, poate fi dovedită și prin alte derivate menționate în DLR, precum: *rostar*, s.n. (reg.) 1. „Unealtă cu care se rostește pânza”; 2. „Unealta cu care se înclină dinții fierăstrăului de o parte și de alta a pânzei lui; dințar”; la plural, *rostare* și *rostori*, cu sensul de „cuie mici, de care se servesc rotarii pentru a delimita curba roții și locul spițelor”; *rostea*lă, pl. *rosteli*, s.f. 1. (Prin sud-estul Olt.; în expr.) *a face rostea*lă = „a pune la cale, a începe, a porni; a face rost de ceva”; 2. (Prin nord-vestul Munt.) „agoniseală, chiverniseală”: „N-are nicio *rostea*lă omul acesta la casa lui” (Udrescu); „căpătuială, căsătorie”: „Până i-a face *rosteala*, mai va” (Udrescu), *rostelnic*, s.n. (reg.) „Numele unei unelte de tâmplărie”.

Tot de la sensul de „rost al pânzei”, găsim cuvântul utilizat ca „deschizătură în construcții”, precum: „spațiul îngust dintre cărămizile unui zid, dintre ulucii unui gard, dintre scândurile unei dușumele, dintre țiglele unui acoperiș, dintre piesele ce trebuie sudate”, deci orice „interval, crăpătură”. Se mai numește așa „crestătura făcută în piciorul de sus al prispei”, sau, regional, „ușorul de la ușă”, dar și „jgheabul săpat în lemn, pe care alunecă o

BDD-A20584 © 2010 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:38 UTC)

fierăstruică, o ușă, un capac". În unele părți se numesc *rosturi* și „cele două orificii tăiate în cutia viorii". Mai specială, dar tot concretă, este denumirea pentru „laturile formate din filele unei cărți închise, pe unde se pune uneori aur, la legarea cărților": „Erminie cum să pui aur pe la *rosturile* cărții" (Grecu). Derivatul verbal utilizat pentru asemenea accepțiuni este *a rostui* (uneori, regional, *a rosta*), de la care s-au format derivatele: *rostuială*, s.f., *rostuire*, s.f., *rostuit*, adj., *rostuitor*, s.n.

Cunoscând acum evoluția celor două sensuri ale cuvântului *rost*, „gură" și „deschizătură", vom putea percepe mai ușor accepțiunea de „*rost-rânduială*", care, la ora actuală, „s-a desprins de real și a devenit egalul grecescului *logos*, care însemna și cuvânt, și rațiune, și socoteală, și raport, și definiție, și rostul ultim al lumii" (Noica, 1987, 20).

Cunoscutul filozof român, Constantin Noica, afirma că „saltul de la concret la abstract și de la sens material la sens speculativ" al cuvântului *rost* nu poate fi explicat pe linia sensului *rost-gură*, ci „mai degrabă de la *rost-deschidere*, pe linia lui independentă". Țesătura a fost întotdeauna un model pentru structură și ordine (de unde și expresia „țesătura lumii"), după cum zimții unui ferăstrău și așezarea pe rânduri a cărămizilor și țiglelor de pe acoperiș sau a gardurilor dau o imagine a ordinii. Deschiderea regulată și revenirea ritmică a intervalurilor, punctarea a ceea ce este cu pauzele locurilor goale, iată o sugestie pentru ordine" (Noica, 1987, 23): „Arta *rostirilor* în lemn a atins perfecțiunea în realizarea fusului (de tors cânepa și lâna), ..., emblema meșterilor lemnari din Maramureș" ; „În creația sa «*rostirile*» capătă o încărcătură filozofică prin trimiterea la *rosturile* lumii și existenței" (IM, X, 2565, 9).

Numeroasele expresii și locuțiuni, de tipul *cu rost; fără rost; a da de rost* „a desluși, a da de capăt": „*Nu-i dau de rost*, mâine o să am mai multă inspirație" (Călinescu); *a (nu) ști de rostul cuiva* (sau *a ceva*); *a nu-și afla rost; a-și pierde rostul; a fi în rostul lui* și altele ne duc la sensuri ca: „Mod, fel de organizare a unei activități"; „Plan de executare a unui lucru, a ceva; Ordine după care se desfășoară o acțiune", și mențin cuvântul în sfera „social-materială și de familie a cuiva", deci în situații reale. Numai odată cu trecerea lui la sensurile de „noimă, scop, tâlc, țel; justificare, menire, rațiune" el „este scos cu desăvârșire din orice angajare materială; acum rostul s-a desprins de real și a devenit legea lui adâncă sau sensul ideal al realului" (Noica, 1987, 24): „Făcură tot ce trebuia pentru *rostul* căsătoriei lor" (Ispirescu); „Îi lipsea *rostul* obișnuit și ticna de toate zilele" (Slavici); „Numai cei nepricepuți nu pot pătrunde *rostul* cuvântului" (Rebreanu); „Un băiat care muncește, încet-încet își face un *rost*" (Preda).

Din cele afirmate se învederează faptul că *rost* a avut o dezvoltare semantică distinctă pentru sensurile de „gură" și „deschizătură", culminând cu înțelesuri abstracte ce duc la cea mai fină speculație filozofică. În opinia

BDD-A20584 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:38 UTC)

aceluiași filozof Constantin Noica aceste sensuri disparate sunt din nou unite în derivatul *rostire*, care „nu pierde nici sensurile materiale ale rostului și urcă în același timp spre sensurile speculative". „Termenul *rostire* reintegrează aceea ce *rostul* pierduse, anume *cuvântul*. De aceea: «La început a fost *Cuvântul*» ar putea mai bine fi redat prin: «La început a fost *Rostirea*», adică punerea în rost, rostuirea lucrurilor" (Noica, 1987, 24, 25, 20).

În concluzie, nu e greu să observăm, alături de G. I. Tohăneanu (1976, 129), că în tot ce *rostim* și în tot ce *rostuim* e un mândru *ROST*.

NOTE

[1] ALR I 651/125; ALRM II/I, h. 282/791; ALR S. N., I, h.

BIBLIOGRAFIE

1. ALR(M) = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui S. Pușcariu. Partea I, vol. I-II de S. Pop, Cluj – Sibiu – Leipzig, 1942; *Micul Atlas Lingvistic Român*, (ALRM) Serie Nouă, vol. I, Editura Academiei, București, 1956.

2. Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română. Principii – Probleme*, Editura Academiei, București, 1987.

3. DAR = Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, Editura Saeculum I. O., București, 2000.

4. DEL = Elena Comșulea, Sabina Teiuș, Valentina Șerban, *Dicționar de expresii și locuțiuni*, Editura Știința, 1998.

5. Densusianu, 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române. Vol. I*, *Originile*, Editura Științifică, București.

6. DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975.

7. DLR = *Dicționarul limbii române*, Serie Nouă, Tom IX, Litera R, Editura Academiei, București, 1975.

8. Felecan, 2005 = Nicolae Felecan, *Terminologia corpului uman în limba română*, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.

9. Guțu, 1987 = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

10. IM = *Informația zilei*, Maramureș, An X, nr. 2565, Vineri, 26 februarie 2010, p. 9.

11. Noica, 1987 = Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București.

12. Ion Popescu-Sireteanu, *Cuvinte românești fundamentale*, Editura Bucovina, Iași, 1995.

13. Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte românești*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.

14. Tohăneanu, 1976 = G. I. Tohăneanu, Teodor Bulza, *O seamă de cuvinte românești*, Editura Facla, Timișoara.

15. Giambattista Vico, *Știința nouă*. Studiu introductiv, traducere și indici de Nina Façon, Editura Univers, București, 1972.

BDD-A20584 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:58:38 UTC)